

УДК 316.647.82:94(100)"1939/1945"
DOI 10.32755/sjeducation.2026.02.125

ВИВЧЕННЯ РОЛІ СТЕРЕОТИПІВ ТА УПЕРЕДЖЕНЬ НА ПРИКЛАДІ ІСТОРІЇ ГОЛОКОСТУ ЯК ЗАПОРУКА ПРОТИДІЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ

Петровська Юлія Михайлівна,

кандидат історичних наук, доцент,
начальник гуманітарного факультету
(очного та заочного навчання),

Пенітенціарна академія України
(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34)

ORCID: 0009-0005-8131-2210;

Попружна Алла Василівна,

кандидат історичних наук, доцент,
начальник кафедри гуманітарних дисциплін
гуманітарного факультету (очного та заочного навчання),

Пенітенціарна академія України
(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34)

ORCID: 0000-0002-5079-2865

У статті досліджується роль стереотипів та упереджень у формуванні можливостей протидії дискримінації на прикладі історії Голокосту та можливості використання цього історичного досвіду у викладанні дисципліни «Антидискримінаційні практики». Аналізуються соціально-психологічні механізми формування стереотипів, їхній вплив на суспільну свідомість та процеси дегуманізації. Особлива увага приділяється антисемітській пропаганді в нацистській Німеччині та її ролі в підготовці суспільства до геноциду. Розглянуто педагогічний потенціал вивчення історії Голокосту як інструменту формування критичного мислення, толерантності та поваги до прав людини. Зроблено висновок, що інтеграція теми Голокосту в освітній процес є важливим елементом формування антидискримінаційної культури та профілактики проявів ксенофобії в сучасному суспільстві.

Ключові слова: Голокост, стереотипи, упередження, антисемітизм, дискримінація, антидискримінаційна освіта, права людини, історична пам'ять.

Petrovska Yu.,

PhD in History, Associate Professor,
Head of the Faculty of Humanities (full-time and part-time studies),
Penitentiary Academy of Ukraine,
(34 Honcha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine)
ORCID: 0009-0005-8131-2210;

Popruzhna A.,

PhD in History, Associate Professor,
Head of the Department of Humanities,
Penitentiary Academy of Ukraine,
(34 Honcha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine)
ORCID: 0000-0002-5079-2865

**STUDYING THE ROLE OF STEREOTYPES
AND PREJUDICES USING THE EXAMPLE OF HISTORY
OF THE HOLOCAUST AS A GUARANTEE
OF COUNTERING DISCRIMINATION**

The article examines the role of stereotypes and prejudice in the formation of opportunities for combating discrimination using the example of the history of the Holocaust and the possibility of using this historical experience in teaching the discipline "Anti-discrimination practices". The socio-psychological mechanisms of stereotype formation, their impact on public consciousness and dehumanization processes are analyzed. It is especially important to share anti-Semitic propaganda in Nazi Germany and its role in preparing society for genocide. The pedagogical potential of studying the history of the Holocaust as a tool for forming critical thinking, tolerance and respect for human rights is considered. It is concluded that the integration of the Holocaust topic into the educational process is an element of forming an anti-discrimination culture and preventing manifestations of xenophobia in modern society.

Key words: *Holocaust, stereotypes, prejudice, anti-Semitism, discrimination, anti-discrimination education, human rights, historical memory.*

Постановка проблеми. Проблема дискримінації, упередженого ставлення та стереотипізації соціальних груп є однією з найактуальніших у сучасному суспільстві. У глобалізованому, полікультурному та динамічному світі, де відбувається активна взаємодія різних культур, релігій і соціальних груп, особливої актуальності набуває посилення культури толерантності, поваги до прав людини та прийняття різноманітності. Одним із вагомих засобів формування таких цінностей є осві-

та, зокрема дисципліни, спрямовані на розвиток антидискримінаційного мислення.

Вивчення механізму зародження та розгортання дискримінації, що спирається на історичні приклади її проявів, відіграє важливу роль у формуванні розуміння механізмів ролі стереотипів, упереджень та їхніх наслідків. Одним із найтрагічніших прикладів у світовій історії є Голокост – систематичне переслідування та знищення єврейського населення Європи нацистською Німеччиною та її союзниками протягом 1933–1945 рр. Унаслідок Голокосту було цілеспрямовано знищено близько шести мільйонів євреїв, а також мільйони представників інших груп, яких нацистський режим визнав «небажаними» або «расово неповноцінними».

Варто розуміти, що антисемітизм не почався і не закінчився Голокостом. Протягом століть люди різних релігій, соціально-економічних статусів, політичних поглядів і національного походження висловлювалися або діяли на основі антисемітських упереджень і переконань [1]. Історія Голокосту демонструє, як соціальні стереотипи та упередження, підкріплені політичною пропагандою та ідеологією ненависті, зумовили поступове перетворення на державну політику дискримінації, сегрегації та геноциду. Тому аналіз цього трагічного історичного досвіду є надзвичайно актуальним у контексті викладання дисципліни «Антидискримінаційні практики».

Як стверджується в записці Генерального секретаря ООН: «Антисемітизм – це проблема не тільки єврейської громади». Він загрожує «правам усіх людей» і «там, де є антисемітизм, можуть існувати й інші дискримінаційні ідеології і форми упереджень» [2, с. 4].

Отже, **метою статті** є дослідження ролі стереотипів та упереджень у формуванні дискримінаційної політики на прикладі історії Голокосту та аналіз можливостей використання цієї теми у викладанні дисципліни «Антидискримінаційні практики». Для досягнення поставленої мети ми здійснили спробу проаналізувати поняття стереотипів і упереджень у соціально-психологічному контексті, висвітлити роль антисемітських стереотипів у формуванні ідеології нацистського режиму,

розглянути процес дегуманізації як етап ескалації дискримінації, визначити педагогічний потенціал використання історії Голокосту у викладанні антидискримінаційних дисциплін.

Актуальність дослідження. Актуальність теми обумовлена насамперед новим зростанням у сучасному світі проявів ксенофобії, расизму, антисемітизму та інших форм дискримінації. Соціальні мережі та інформаційні технології сприяють швидкому поширенню стереотипів і дезінформації, що може підсилювати упередження у суспільстві. По-друге, сучасна освіта дедалі більше орієнтується на формування не лише професійних знань, а й громадянських компетентностей, серед яких важливе місце посідає повага до прав людини та різноманіття. По-третє, для України тема Голокосту має особливе значення, оскільки значна частина подій геноциду відбувалася на території сучасної держави. Масові розстріли єврейського населення відбувалися в Києві, Харкові, Львові, Кам'янці-Подільському, Одесі, Чернігові та багатьох інших містах. Однією з найбільш відомих трагедій став розстріл у Бабиному Яру у вересні 1941 р. Вивчення цих подій у рамках антидискримінаційної освіти дозволяє студентам усвідомити небезпеку мови ненависті, пропаганди та дегуманізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика Голокосту є предметом дослідження багатьох істориків, соціологів, психологів та педагогів. Серед найбільш відомих дослідників варто відзначити Тімоті Снайдера [3], Рауля Гільберга [4], Ягуду Бауера [5], Саула Фрідлендера [6], Крістофера Браунінга [7] та інших.

Зокрема, Рауль Гільберг у своїй фундаментальній праці "The Destruction of the European Jews" детально аналізує механізми реалізації нацистської політики геноциду та роль бюрократичних структур у цьому процесі. Ягуда Бауер наголошує на важливості дослідження Голокосту не лише як історичного явища, а й як морального уроку для людства. Саул Фрідлендер у своїх дослідженнях підкреслює роль ідеології антисемітизму та пропаганди у формуванні нацистської політики переслідування євреїв. Питання освітнього значення Голокосту активно

досліджуються у працях Самуеля Тоттена, який розглядає різні методи викладання цієї теми у школах та університетах [8].

Українські дослідники, такі як Ігор Шупак [9], Анатолій Подольський [10], Віталій Нахманович [11], значну увагу приділяють вивченню Голокосту на території України та інтеграції цієї теми у сучасну освітню систему. Разом з тим проблема використання історії Голокосту саме в контексті антидискримінаційної освіти залишається недостатньо дослідженою, що зумовлює необхідність подальших наукових розвідок.

Нагадаємо, що стереотипи є спрощеними та узагальненими уявленнями про певні соціальні групи, які формуються у процесі соціалізації. Американський психолог Гордон Олпорт визначав стереотип як «перебільшене переконання, пов'язане з певною категорією людей» [12]. Стереотипи мають кілька привабливих рис: легко запам'ятовуються, не вимагають болісних розумових процесів і зазвичай заощаджують час. Стереотипи можуть виконувати когнітивну функцію, допомагаючи людині швидше орієнтуватися у соціальному середовищі. Проте вони часто призводять до спотворення реальності та формування упередженого ставлення.

Антисемітські стереотипи здебільшого ґрунтуються на релігійних переконаннях або на економічній конкуренції, радикальному націоналізмі чи расизмі. Антисемітські ідеї часто зображують євреїв як чужинців або іноземців, які не належать до суспільства [1].

Натомість упередження своєю чергою є негативним емоційним ставленням до представників певної групи, що ґрунтується на стереотипах. Вони можуть проявлятися у формі соціальної дистанції, дискримінації або навіть насильства. Соціологи виділяють кілька основних джерел формування упереджень: культурні традиції, політична пропаганда, економічні конфлікти, страх перед «іншим» або «чужим». Антисемітизм має довгу історію, що сягає середньовіччя. Євреїв часто звинувачували у різних соціальних проблемах, поширювалися міфи про їхню «економічну змову» або «загрозу для суспільства». Багато стереотипів і змов про євреїв можна простежити серед ранньосередньовічних практик. Ранні

християни вчили, що християнство замінило юдаїзм і що євреї більше не є Божими обраними людьми, стверджували, нібито євреї були впертими і сліпими до істини, тому що вони не прийняли Ісуса як Месію. Ці ідеї формували недовіру християн і ворожість до євреїв протягом багатьох століть. Економічний антисемітизм заснований на руйнівних і принизливих стереотипах про те, що євреї за своєю суттю жадібні, скупі або ласі до грошей. Протягом століть багато європейських органів влади забороняли євреям володіти землею, займатися сільським господарством або працювати в більшості ремесел чи професій. Ці обмеження, як правило, були мотивовані релігійними упередженнями. Аби заробити на життя, багато євреїв часто не мали іншого вибору, окрім як працювати в торгівлі або обміні валют. Антисемітські політичні теоретики звинувачували євреїв у цілих економічних системах, таких як капіталізм і соціалізм. Націоналістичний антисемітизм заснований на руйнівних і принизливих стереотипах про те, що євреї є підозрілими «інопланетними» аутсайдерами або нелояльними чи непатріотичними громадянами. Націоналістичний антисемітизм також стверджує, що євреї мають небезпечні та підозрілі міжнародні зв'язки. Націоналістичні антисеміти зазвичай використовують слова «космополітичні» або «глобалістські» як закодовані терміни для єврейського народу. Зрештою расовий антисемітизм ґрунтується на дискримінаційній та хибній ідеї, що євреї є біологічно окремою, нижчою або навіть паразитичною расою. Це був ключовий компонент нацистської ідеології. Саме наприкінці XIX ст. активізувалися наукові теорії раси, евгеніки та соціального дарвінізму. Протягом усієї історії антисеміти часто помилково звинувачували євреїв у проблемах суспільства:

- поширенні епідемій;
- спричиненні поразок у війні, зокрема поразка Німеччини під час Першої світової війни;
- поширенні комунізму та інших радикальних політичних рухів;
- сприянні європейському імперіалізму, колоніалізму та работоргівлі.

Укорінення стереотипів та упереджень вплинуло на дискримінаційні обмеження щодо єврейського народу з боку релігійних або державних установ, зокрема:

- вигнання єврейського народу з територій (Англія – 1290 р., Франція – 1394 р., Іспанія – 1492 р.);
- помітне маркування євреїв, використовуючи одяг або символи (зокрема, Зірку Давида);
- заборона євреям бути землевласниками;
- стягнення додаткових податків від єврейської громади;
- обмеження на законодавчому рівні можливостей працевлаштування або освіти для євреїв (квоти для єврейських студентів);
- сприяння агресивній християнізації та ісламізації;
- заборона на військову та державну службу;
- встановлення обмежень щодо місця проживання єврейських громад (наприклад, смуга осілості, гетто);
- заборона членства в приватних клубах або професійних асоціаціях (наприклад, гільдіях, братствах, клубах).

Протягом століть антисемітські стереотипи втілювалися в образи, жарти, карикатури, акти вандалізму [1]. Нацистська ідеологія використала ці історичні стереотипи й надала їм расового характеру. Євреїв почали розглядати не як релігійну чи культурну групу, а як «біологічну загрозу» для німецької нації. Нацистська пропаганда формувала образ єврея як ворога держави. Нацисти підбурювали людей до вчинення геноциду. Нюрнберзькі закони 1935 р. позбавили євреїв громадянських прав і стали одним із ключових кроків у процесі інституціоналізації дискримінації.

Висновки. Отже, вивчення історії Голокосту має важливе значення для формування історичної пам'яті та запобігання расовій дискримінації, висвітлення небезпеки стереотипів, розвитку критичного мислення, формування емпатії до жертв дискримінації. Сучасні методики викладання Голокосту вміщують роботу з архівними документами, аналіз особистих свідчень, інтерактивні дискусії, міждисциплінарні підходи. Особливу роль відіграє використання локальної історії, що робить навчання більш особистісно значущим. У межах

дисципліни «Антидискримінаційні практики» історія Голокосту може використовуватися як приклад розвитку дискримінаційних процесів. Студенти аналізують етапи ескалації дискримінації, роль пропаганди, механізми дегуманізації, відповідальність суспільства за запобігання злочинам ненависті.

Список використаних джерел

1. Енциклопедія Голокосту. Меморіальний музей Голокосту США. URL: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/antisemitism>.
2. Ликвидация всех форм религиозной нетерпимости. URL: <https://docs.un.org/ru/a/74/358>.
3. Снайдер Т. Чорна земля. Голокост як історія і застереження. Київ : Медуза, 2017. 394 с.
4. Hilberg R. The Destruction of the European Jews. Yale University Press, 2003.
5. Bauer Y. Rethinking the Holocaust. New Haven : Yale University Press, 2001.
6. Friedländer S. The Years of Extermination: Nazi Germany and the Jews 1939–1945. New York : HarperCollins, 2007.
7. Browning C. The Origins of the Final Solution. Random House, 2005.
8. Totten S. Teaching about the Holocaust. Rowman & Littlefield, 2019.
9. Щупак І. Голокост: історія, пам'ять, уроки. Дніпро, 2019.
10. Щупак І. «Інші», «чужі» чи «свої»: євреї в українській історії. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/inshi-chuzhi-chisvoyi-ievreyi-v-ukrayinskii-istoriyi/>.
10. Подольський А. Історія Голокосту в Україні: дослідження та освітні практики. Київ, 2016.
11. Нахманович В. Єврейське питання в Україні: ставлення населення. Розвиток і взаємодія єврейських громад на європейському просторі. Київ, 2017.
12. Allport G. The Nature of Prejudice. Cambridge : Addison-Wesley, 1954.
13. Злочини на ґрунті ненависті: попередження та реагування. Інформаційно-довідковий посібник для громадських організацій у регіоні ОБСЄ. Варшава, 2015.

References

1. Encyclopedia of the Holocaust. United States Holocaust Memorial Museum, available at: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/antisemitism>.
2. Elimination of all forms of religious intolerance, available at: <https://docs.un.org/ru/a/74/358>.
3. Snyder, T. (2017), Black Earth. The Holocaust as History and Warning, Meduza, Kyiv.
4. Hilberg, R. (2003), The Destruction of the European Jews, Yale University Press.
5. Bauer, Y. (2001), Rethinking the Holocaust, Yale University Press, New Haven.
6. Friedländer, S. (2007), The Years of Extermination: Nazi Germany and the Jews 1939–1945, HarperCollins, New York.
7. Browning, C. (2005), The Origins of the Final Solution, Random House.
8. Totten, S. (2019), Teaching about the Holocaust, Rowman & Littlefield.
9. Shchupak, I. (2019), The Holocaust: History, Memory, Lessons, Dnipro.
10. Podolsky, A. (2016), History of the Holocaust in Ukraine: Research and Educational Practices, Kyiv.
11. Nakhmanovych, V. (2017), The Jewish Question in Ukraine: Attitudes of the Population. Development and Interaction of Jewish Communities in the European Space, Kyiv.
12. Allport, G. (1954), The Nature of Prejudice, Addison-Wesley, Cambridge.
13. Organization for Security and Cooperation in Europe (2015), Preventing and responding to hate crimes. A resource guide for NGOs in the OSCE region, OSCE's Office for Democratic Institutions and Human Rights, Warsaw.

Дата першого надходження статті до видання: 12.03.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.03.2026.

Дата публікації (оприлюднення): 21.05.2026.